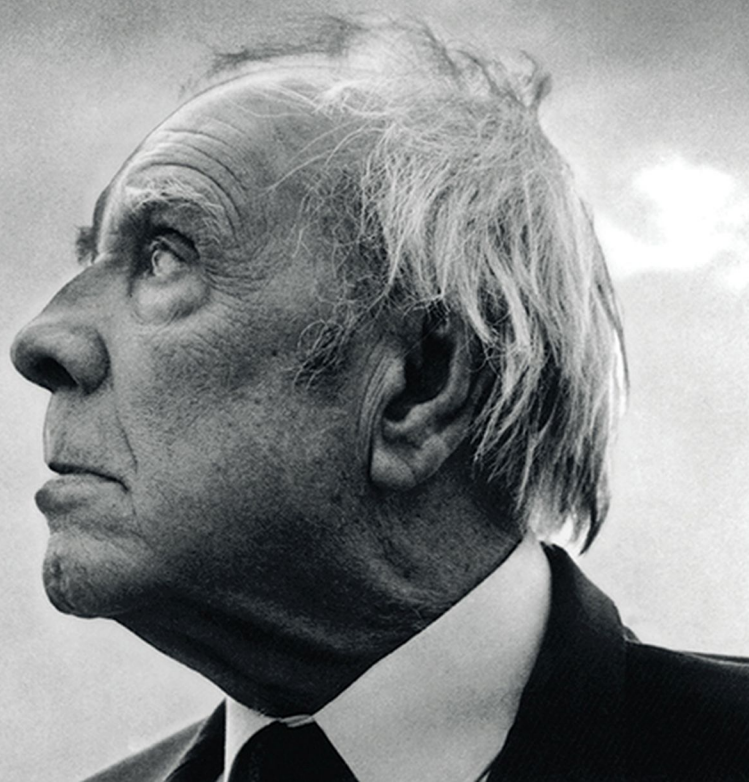

ΧΟΡΧΕ ΛΟΥΙΣ ΜΠΟΡΧΕΣ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΑ ΠΕΖΑ [I]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

ΧΟΡΧΕ ΛΟΥΙΣ ΜΠΟΡΧΕΣ

ΑΠΑΝΤΑ
ΤΑ ΠΕΖΑ [I]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ

Θέση υπογραφής δικαιούχου/ων δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας
εφόσον η υπογραφή προβλέπεται από τη σύμβαση.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως άνευ γραπτής αδείας του εκδότη η κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο (ηλεκτρονικό, μηχανικό ή άλλο) αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Εκδόσεις Πατάκη – Σύγχρονοι κλασικοί
Χόρχε Λουίς Μπόρχες, *Άπαντα τα Πεζά I*
Jorge Luis Borges, *Historia Universal de la Infamia,*
Historia de la Eternidad, Ficciones, El Aleph
Εισαγωγή, μετάφραση, σημειώσεις: Αχιλλέας Κυριακίδης
Υπεύθυνος έκδοσης: Κώστας Γιαννόπουλος
Τυπογραφικές διορθώσεις: Αρετή Μπουκάλα
Σελιδοποίηση: Παναγιώτης Βογιατζάκης
Φιλμ, μοντάζ: Κέντρο Γρήγορης Εκτύπωσης
Copyright® Maria Kodama, 1995

All rights reserved

Copyright® για την ελληνική γλώσσα Σ. Πατάκης ΑΕΕΔΕ
(Εκδόσεις Πατάκη), 2013

Πρώτη έκδοση από τις Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα, Ιανουάριος 2014

KET 8346 ΚΕΠΙ 42/14

ISBN 978-960-16-5240-5

ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ

ΠΑΝΑΓΗ ΤΣΑΛΔΑΡΗ (ΠΡΩΗΝ ΠΕΙΡΑΙΩΣ) 38, 104 37 ΑΘΗΝΑ,
ΤΗΛ.: 210.36.50.000, 210.52.05.600, 801.100.2665, ΦΑΞ: 210.36.50.069
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ: ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗ 16, 106 78 ΑΘΗΝΑ, ΤΗΛ.: 210.38.31.078
ΥΠΟΚΑΤΑΣΤΗΜΑ: ΚΟΥΡΤΣΑΣ (ΤΕΡΜΑ ΠΟΝΤΟΥ – ΠΕΡΙΟΧΗ Β' ΚΤΕΟ),
570 09 ΚΑΛΟΧΩΡΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΤΗΛ.: 2310.70.63.54, 2310.70.67.15, ΦΑΞ: 2310.70.63.55
Web site: <http://www.patakis.gr>, e-mail: info@patakis.gr, sales@patakis.gr

Στη Σιλβίνα Οκάμπο

Το ορατό έργο που κατέλιπε αυτός ο μυθιστοριογράφος απαριθμείται ευκόλως και εν συντομία. Κατά συνέπεια, είναι ασύγγνωστες οι παραλείψεις και οι προσθήκες που διέπραξε η Madame Ανρί Μπασελιέ σ' έναν παραπαιστικό κατάλογο, τον οποίο μια συγκεκριμένη εφημερίδα (που δεν κρύβει τις προτεσταντικές τάσεις της) είχε την έλλειψη σεβασμού να επιδικάσει στους αξιοθρήνητους αναγνώστες της – έστω και αν αυτοί είναι λίγοι και καλβινιστές, αν δεν είναι ελευθεροτέκτονες και περίτμητοι. Οι αυθεντικοί φίλοι του Μενάρ⁸⁷ είδαν αυτόν τον κατάλογο με ανησυχία, αλλά και με κάποια θλίψη. Να σκεφτεί κανείς πως μόλις χτες ήμαστε συγκεντρωμένοι μπροστά στο τελικό μάρμαρο, ανάμεσα στα κυπαρίσσια της δυστυχίας, και ήδη το Λάθος άρχισε ν' αμαυρώνει τη Μνήμη του... Το δίχως άλλο, μια σύντομη επανόρθωση είναι αναπότρεπτη.

Έχω επίγνωση ότι είναι πολύ εύκολο ν' αμφισβητηθεί η φτώχη μου αυθεντία. Ελπίζω, πάντως, να μου επιτραπεί να καταθέσω δύο υψηλές μαρτυρίες. Η βαρόνη Ντε Μπακούρ (στις αξέχαστες vendredis⁸⁸ της οποίας είχα την τιμή να γνωρίσω τον πολύκλαυστο ποιητή) είχε την καλοσύνη να εγκρίνει τις γραμ-

μές που ακολουθούν. Η κόμισσα Ντε Μπανιορέτζιο, ένα από τα πιο εκλεπτυσμένα πνεύματα του πριγκιπάτου του Μονακό (και τώρα του Πίττσμπεργκ της Πενσυλβανίας, μετά τον πρόσφατο γάμο της με τον διεθνή φιλόanthρωπο Σιμόν Κάουτς που, αλίμονο, συκοφαντήθηκε τόσο πολύ από τα θύματα των ανιδιοτελών χειρονομιών του), θυσίασε «στη φιλαλήθεια και στο θάνατο» (αυτά ήταν τα ίδια της τα λόγια) την αρχοντική επιφυλακτικότητα που τη διακρίνει και, με μια ανοιχτή επιστολή της που δημοσιεύτηκε στην επιθεώρηση *Luxe*, μου δίνει ωσαύτως τη συγκατάθεσή της. Πιστεύω πως τα διαπιστευτήρια αυτά δεν είναι ανεπαρκή.

Είπα και πιο πάνω πως το *ορατό* έργο του Μενάρ είναι ευαρίθμητο. Μετά από σχολαστική έρευνα στο ιδιωτικό του αρχείο, διαπίστωσα πως το έργο αυτό αποτελείται από τα εξής:

α) Ένα συμβολιστικό σονέτο που δημοσιεύτηκε δύο φορές (με παραλλαγές) στην επιθεώρηση *La conquē*⁸⁹ (τεύχη Μαρτίου και Οκτωβρίου 1899).

β) Μία μονογραφία με θέμα τη δυνατότητα σύνταξης ενός ποιητικού λεξικού εννοιών που δε θα ήταν συνώνυμα ή περιφράσεις, όπως αυτές που διαμορφώνουν την τρέχουσα γλώσσα, «αλλά ιδεατά αντικείμενα, πλασμένα κατά συνθήκη και προορισμένα κατά βάσιν να καλύψουν ποιητικές ανάγκες» (Νιμ, 1901).

γ) Μία μονογραφία με θέμα «σχέσεις και συγγένειες» στη σκέψη των Καρτέσιου, Λάιμπνιτς και Τζον Ουίλκινς (Νιμ, 1903).⁹⁰

δ) Μία μονογραφία με θέμα το *Characteristica universalis*⁹¹ του Λάιμπνιτς (Νιμ, 1904).

ε) Ένα τεχνικό άρθρο με θέμα τη δυνατότητα εμπλουτισμού του σκακιού, διά της καταργήσεως ενός από τους δύο πύργους. Ο Μενάρ προτείνει, συνιστά, συζητά και, εντέλει, απορρίπτει την καινοτομία.

στ) Μία μονογραφία με θέμα το *Ars magna generalis*⁹² του Ραμόν Λουλ (Νιμ, 1906).

ζ) Μία μετάφραση (με πρόλογο και σημειώσεις) του έργου του Ρούυ Λόπεθ ντε Σεγούρα *Το βιβλίο της ελεύθερης επινόησης και η τέχνη του σκακιού* (Παρίσι, 1907).

η) Τα σχεδιάσματα μιας μονογραφίας με θέμα τη συμβολική λογική του Τζωρτζ Μπουλ.

θ) Μία ανίχνευση των βασικών μετρικών νόμων της γαλλικής πεζογραφίας, διανθισμένη με παραδείγματα απ' τον Σαιν-Σιμόν (*Revue des langues romanes*,⁹³ Μονπελλιέ, Οκτώβριος 1909).⁹⁴

ι) Μία απάντηση στον Λυκ Ντυρτέν (που είχε αρνηθεί την ύπαρξη τέτοιου είδους νόμων), διανθισμένη με παραδείγματα απ' τον Λυκ Ντυρταίν (*Revue des langues romanes*, Μονπελλιέ, Δεκέμβριος 1909).

ια) Μία χειρόγραφη μετάφραση του *Aguja de navegar cultos*⁹⁵ του Κεβέδο, με τίτλο *La boussole des précieux*.⁹⁶

ιβ) Έναν πρόλογο στον κατάλογο της έκθεσης λιθογραφιών του Καρολός Ουρκάντ (Νιμ, 1914).

ιγ) Το έργο *Les problèmes d'un problème*⁹⁷ (Παρίσι, 1917), που συζητά με χρονολογική τάξη τις λύσεις του περίφημου προβλήματος του Αχιλλέα και της χελώνας. Δύο εκδόσεις αυτού του βιβλίου έχουν κυκλοφορήσει μέχρι στιγμής: η δεύτερη έχει ως προμετωπίδα τη συμβουλή του Λάιμπνιτς «Ne craignez point, monsieur, la tortue»⁹⁸ και αναθεωρεί τα κεφάλαια που είναι αφιερωμένα στον Ράσσελ και τον Καρτέσιο.

ιδ) Μία πεισματική ανάλυση των «συντακτικών ηθών» του Τουλέ (*N.R.F.*,⁹⁹ Μάρτιος 1921). Ο Μενάρ –θυμίζω– διακήρυσσε πως ο ψόγος και το εγκώμιο είναι συναισθηματικές λειτουργίες που δεν έχουν καμία σχέση με την κριτική.

ιε) Μία μεταγραφή σε αλεξανδρινούς στίχους¹⁰⁰ του *Cimetière marin*¹⁰¹ του Πωλ Βαλερύ (*N.R.F.*, Ιανουάριος 1928).

ιστ) Ένα υβρεολόγιο κατά του Πωλ Βαλερύ, στο *Φύλλα για την καταστολή της πραγματικότητας* του Ζακ Ρεμπούλ. (Το υβρεολόγιο αυτό, ειρήσθω εν παρενθέσει, είναι το ακριβές αντίστροφο της πραγματικής γνώμης του για τον Βαλερύ. Έτσι το κατάλαβε και ο Βαλερύ, και η παλιά φιλία τους δε διέτρεξε κίνδυνο.)

ιζ) Έναν «ορισμό» της κόμισσας Ντε Μπανιορέτζιο, στον «τροπαιούχο τόμο» –ο χαρακτηρισμός ανήκει σ' έναν άλλο συγγραφέα της, τον Γκαμπριέλε ντ' Αννούντσιο– που η κυρία αυτή εξέδιδε κατ' έτος για ν' αποκρούει τα αναπόφευκτα ψεύδη των δημοσιογράφων και να παρουσιάζει «στον κόσμο και στην Ιταλία» μιαν αυθεντική εικόνα της προσωπικότητάς της, που είναι τόσο εκτεθειμένη (ακριβώς λόγω του κάλλους και των δραστηριοτήτων της) σε εσφαλμένες ή βιαστικές ερμηνείες.

ιη) Έναν κύκλο θαυμάσιων σονέτων για τη βαρόνη Ντε Μπακούρ (1934).

ιθ) Έναν χειρόγραφο κατάλογο στίχων, που οφείλουν όλη τους την αποτελεσματικότητα στη στίξη.*

Ιδού, λοιπόν (χωρίς καμιά παράλειψη, εκτός από ένα-δυ ασαφή, περιστασιακά σονέτα, γραμμένα για το φιλόξενο –ή αχόρταγο– λεύκωμα της Madame Ανρί Μπασελιέ), το ορατό έργο του Μενάρ, κατά χρονολογική τάξη. Τώρα περνάω στο άλλο έργο: το υπόγειο, το ατελείωτα ηρωικό, το ασύγκριτο και –αχ, οι πεπερασμένες δυνατότητες του ανθρώπου!– το ημιτελές. Το

* Η Madame Ανρί Μπασελιέ απαριθμεί επίσης μία κατά λέξιν απόδοση της κατά λέξιν απόδοσης που έκανε ο Κεβέδο στο *Introduction à la vie dévote* (Εισαγωγή στην ευσεβή ζωή) του Αγίου Φραγκίσκου του εκ Σάλης. Όμως, στη βιβλιοθήκη του Πιερ Μενάρ δεν υπάρχουν ίχνη αυτού του έργου. Μάλον πρόκειται για ένα αστείο του φίλου μας, που η Madame παρεξήγησε.

έργο αυτό, το σημαντικότερο (ίσως) του καιρού μας, αποτελείται από το ένατο και τριακοστό όγδοο κεφάλαιο του Πρώτου Μέρους του *Δον Κιχώτη*, καθώς και ένα απόσπασμα απ' το εικοστό δεύτερο. Το ξέρω πως αυτό που λέω ακούγεται παράλογο· βασικός στόχος του παρόντος είναι, ακριβώς, να αποσαφηνίσει αυτό το «παράλογο».*

Δύο κείμενα άνισης αξίας μου ενέπνευσαν την επιχείρηση. Το πρώτο είναι ένα φιλολογικό απόσπασμα του Νοβάλις –εκείνο που, στην έκδοση της Δρέσδης, φέρει τον αριθμό 2005– στο οποίο θίγεται εν σχεδίο το θέμα της *πλήρους ταύτισης* μ' έναν δεδομένο συγγραφέα. Το δεύτερο είναι ένα απ' αυτά τα παρασιτικά βιβλία που τοποθετούν τον Χριστό σε μια λεωφόρο, τον Άμλετ στην Καννεμπιέρ ή τον Δον Κιχώτη στην Ουώλ Στρητ. Όπως κάθε άνθρωπος με καλό γούστο, ο Μενάρ απεχθανόταν αυτά τα άχρηστα καρναβάλια, που σκοπός τους είναι –όπως θα 'λεγε ο ίδιος– να προκαλέσουν την πληβεία απόλαυση του αναχρονισμού ή (ακόμα χειρότερα) να μας σαγηνεύσουν με την πρωτόγονη ιδέα ότι όλες οι εποχές είναι ίδιες – ή διαφέρουν. Πιο ενδιαφέρουσα, αν και έβρισκε την εκτέλεσή της αντιφατική και επιφανειακή, θεωρούσε την περίφημη πρόταση του Ντωντέ: να ενωθούν σε ένα πρόσωπο, στον Ταρταρίνο, ο Πολυμήχανος Ιδαλγός και ο ιπποκόμος του... Όσοι υπαινίσσονται ότι ο Μενάρ ανάλωσε τη ζωή του για να γράψει έναν σύγχρονο *Δον Κιχώτη*, προσβάλλουν την άσπιλη μνήμη του.

Ο Μενάρ δεν ήθελε να συγγράψει έναν άλλο *Δον Κιχώτη* (που δεν είναι δύσκολο), αλλά τον *Δον Κιχώτη*. Είναι περιττό

* Δεύτερος στόχος μου είναι να σκιαγραφήσω τον Πιερ Μενάρ. Πώς, όμως, μπορώ να 'χω το θάρρος να συναγωνιστώ τις χρυσές σελίδες που, απ' ό,τι μου λένε, ετοιμάζει η βαρόνη Ντε Μπακούρ, ή τη λεπτεπίλεπτη και εύστοχη πένα του Καρολός Ουρκάντ;

να πω ότι αυτό που είχε στο νου του δεν ήταν μια μηχανική μεταγραφή του πρωτοτύπου· ο σκοπός του δεν ήταν να το αντιγράψει. Η αξιοθαύμαστη φιλοδοξία του ήταν να γεννήσει μερικές σελίδες που θα συνέπιπταν –λέξη προς λέξη, γραμμή προς γραμμή– με εκείνες του Μιγκέλ ντε Θερβάντες.

«Η πρόθεσή μου είναι κυριολεκτικά εκπληκτική» μου έγραψε στις 30 Σεπτεμβρίου 1934 απ' την Μπαγιόν. «Η κατάληξη μιας θεολογικής ή μεταφυσικής απόδειξης –ο εξωτερικός κόσμος, ο Θεός, η αιτιότητα, οι αρχέτυπες μορφές– είναι εξίσου προγενέστερη και κοινή με το θρυλικό μου μυθιστόρημα. Η μόνη διαφορά είναι ότι οι φιλόσοφοι εκδίδουν σε ευάρεστους τόμους τα ενδιαμέσα στάδια της εργασίας τους, ενώ εγώ αποφάσισα να τα χάσω». Και πράγματι, δεν έχει σωθεί ούτε ένα σχεδιασμα, πειστήριο αυτής της πολύχρονης δουλειάς.

Η αρχική του μέθοδος ήταν σχετικά απλή: μαθαίνεις καλά την ισπανική γλώσσα, ανακτάς την καθολική πίστη, πολεμάς εναντίον των Μαυριτανών ή εναντίον του Τούρκου, ξεχνάς την Ιστορία της Ευρώπης μεταξύ των ετών 1602 και 1918, είσαι ο Μιγκέλ ντε Θερβάντες. Ο Πιερ Μενάρ μελέτησε αυτή τη διαδικασία (ξέρω πως χειριζόταν αρκετά πιστά τα ισπανικά του 17ου αιώνα), αλλά, εντέλει, την απέρριψε ως πολύ εύκολη. «Μάλλον ως ανέφικτη!» θα πει ο αναγνώστης. Σύμφωνα, αλλά και το ίδιο το εγχείρημα ήταν a priori¹⁰² ανέφικτο, κι απ' όλους τους δυνατούς τρόπους να το οδηγήσει κανείς σε αίσιο τέλος, αυτός ήταν ο λιγότερο ενδιαφέρων. Το να είσαι, εν μέσω 20ού αιώνας, ένας λαϊκός μυθιστοριογράφος του 17ου, του φάνηκε υποβιβασμός. Το να είσαι, κατά κάποιον τρόπο, ο Θερβάντες και να οδηγηθείς στον *Δον Κιχώτη*, του φάνηκε λιγότερο επίπονο –και, κατά συνέπεια, λιγότερο ενδιαφέρον– απ' το να συνεχίσει να είναι ο Πιερ Μενάρ και να οδηγηθεί στον *Δον Κιχώτη* μέσα από τις εμπειρίες του Πιερ Μενάρ. (Αυτή η πεποίθηση,

ειρήσθω εν παρόδω, τον ώθησε να παραλείψει τον αυτοβιογραφικό πρόλογο του Δεύτερου Μέρους του *Δον Κιχώτη*. Αν τον περιλάμβανε, όχι μόνο θα 'ταν σαν να δημιουργούσε ένα άλλο πρόσωπο –τον Θερβάντες–, αλλά κι ο Δον Κιχώτης θα παρουσιαζόταν σε συνάρτηση με αυτό το πρόσωπο και όχι με τον Μενάρ. Φυσικό ήταν, λοιπόν, να παραιτηθεί απ' αυτή την ευκολία.) «Βασικά, το εγχείρημά μου δεν είναι δύσκολο» διαβάζω σ' άλλο σημείο της επιστολής του. «Θα μου αρκούσε να 'μαι αθάνατος για να το ολοκληρώσω». Να ομολογήσω πως συχνά φαντάζομαι ότι πράγματι το ολοκλήρωσε, και πως έκτοτε διαβάζω τον *Δον Κιχώτη* –όλον τον *Δον Κιχώτη*– σαν να τον είχε συλλάβει ο Μενάρ; Πριν από λίγα βράδια, ξεφύλλιζα το κεφάλαιο 26 –που εκείνος ούτε το άγγιξε– κι αναγνώρισα το *στιλ* του φίλου μας και κάτι απ' τη δική του φωνή σ' αυτή την εξαιρετική φράση: *Οι ποταμίσιες νύμφες, η λυπητερή και νοτισμένη Ηχώ*. Αυτός ο αποτελεσματικός συνδυασμός ενός επιθέτου ηθικής και ενός φυσικής τάξεως μου έφερε στο νου ένα στίχο του Σαιξπηρ που κουβεντιάσαμε ένα βράδυ:

Where a malignant and a turbaned Turk...¹⁰³

«Μα γιατί ειδικά τον *Δον Κιχώτη*;» θα αναρωτηθεί ο αναγνώστης μου. Για έναν Ισπανό, αυτή η επιλογή δε θα 'ταν ανεξήγητη· είναι, όμως, σίγουρα ανεξήγητη για έναν συμβολιστή απ' τη Νιμ, αφοσιωμένο οπαδό του Πόου, ο οποίος εγέννησε Μπωντλαίρ, ο οποίος εγέννησε Μαλλαρμέ, ο οποίος εγέννησε Βαλερύ, ο οποίος εγέννησε Εδμόνδο Τεστ. Η επιστολή που προανέφερα, δια φωτίζει αυτό το σημείο. «Ο *Δον Κιχώτης*» εξηγεί ο Μενάρ «μ' ενδιαφέρει βαθύτατα, αλλά δε μου φαίνεται –πώς να το πω;– αναπόφευκτος. Μου είναι αδύνατον να φανταστώ το σύμπαν χωρίς την αναφήνηση του Πόου:

Ah, bear in mind this garden was enchanted!¹⁰⁴

ή χωρίς το «Bateau ivre»¹⁰⁵ ή το «Ancient Mariner»,¹⁰⁶ αλλά μπορώ κάλλιστα να το φανταστώ χωρίς τον *Δον Κιχώτη*. (Μιλώ, φυσικά, για την προσωπική μου δεκτικότητα, όχι για την ιστορική απήχηση αυτών των έργων.) Ο *Δον Κιχώτης* είναι ένα βιβλίο τυχαίο, ένα βιβλίο περιττό. Μπορώ να προσχεδιάσω τη συγγραφή του, μπορώ και να το γράψω, χωρίς να περιπέσω ούτε σε μία ταυτολογία. Το 'χω διαβάσει – ίσως, μάλιστα, ολόκληρο, όταν ήμουν δώδεκα ή δεκατριών χρόνων. Έκτοτε, έχω ξαναδιαβάσει προσεκτικά κάποια κεφάλαια, αυτά που, προς το παρόν, δε θα επιχειρήσω να γράψω. Έχω επίσης μελετήσει τα *ιντερλούδια*, τις *κωμωδίες*, τη *Γαλάτεια*, τις *Υποδειγματικές νουβέλες*, τα *αναμφιβόλως καλοδουλεμένα Περσίλες και Σιγισμούνδη*¹⁰⁷ και *Ταξίδι στον Παρνασσό...* Η γενική μου εντύπωση απ' τον *Δον Κιχώτη*, αποφορτισμένη από τη λήθη και την αδιαφορία, μπορεί κάλλιστα να παρομοιαστεί με την ακαθόριστη εικόνα ενός βιβλίου που δεν έχει ακόμα γραφτεί. Της εικόνας αυτής δοθείσης (που κανείς καλόπιστος δεν μπορεί να μου αρνηθεί), δε χωράει συζήτηση πως το δικό μου πρόβλημα είναι πολύ πιο δύσκολο από εκείνο που είχε ν' αντιμετωπίσει ο Θερβάντες. Ο φιλόφρων πρόδρομός μου δεν αρνήθηκε τη συνδρομή του τυχαίου: συνέθεσε το αθάνατο έργο του ελαφρώς à la diable,¹⁰⁸ με τη βοήθεια και της αδράνειας της γλώσσας και της έμπνευσης. Ανέλαβα το μυστηριώδες καθήκον να ξαναγράψω το αυθόρμητο έργο του. Αυτή η “πασιέντσα” μου διέπεται από δύο αντίποδες νόμους. Ο πρώτος μου επιτρέπει να δοκιμάσω παραλλαγές λεκτικού ή ψυχολογικού τύπου· ο δεύτερος με υποχρεώνει να θυσιάσω όλες τις παραλλαγές στο “πρωτότυπο” κείμενο και να τεκμηριώσω αυτή την εξουδετέρωση με αδιάσειστα επιχειρήματα... Σ' όλα αυτά τα τεχνητά εμπόδια, να προ-

στεθεί κι άλλο ένα, κληρονομικό: το να γράψεις τον *Δον Κιχώτη* στις αρχές του 17ου αιώνα ακούγεται ως ένα εγχείρημα λογικό, αναγκαίο, ενδεχομένως προδιαγεγραμμένο· τώρα, στις αρχές του 20ού, είναι σχεδόν ακατόρθωτο. Δε μεσολάβησαν ματαίως τριακόσια χρόνια, γεμάτα από τα πιο περίπλοκα γεγονότα. Μου αρκεί ν' αναφέρω ένα μόνο: τον ίδιο τον *Δον Κιχώτη*».

Παρά τα τρία αυτά προσκόμματα, ο αποσπασματικός *Δον Κιχώτης* του Μενάρ είναι ευφυέστερος από εκείνον του Θερβάντες, ο οποίος αντιτάσσει αδέξια στα ρομάντσα της ιπποσύνης τη φτώχη, επαρχιώτικη πραγματικότητα της χώρας του. Ο Μενάρ, αντίθετα, διαλέγει ως «πραγματικότητα» τη γη της Κάρμεν, την εποχή του Λεπάντο και του Λόπε. Πόσες και πόσες «ισπανικούρες»¹⁰⁹ δε θα ενέπνεε αυτή η επιλογή στον Μωρίς Μπαρρές ή στον δόκτορα Ροδρίγες Λαρρέτα! Ο Μενάρ τις αντιπαρέρχεται με απόλυτη φυσικότητα. Στο έργο του δεν υπάρχουν ούτε τσιγγαναριά ούτε *κονκισταδόρες* ούτε μυστικιστές ούτε Φίλιππος Β' ούτε *autos da fé*.¹¹⁰ Ο Μενάρ καταφρονεί ή εξαλείφει κάθε γραφικότητα. Η περιφρόνηση αυτή οδηγεί σε νέες σφαίρες το ιστορικό μυθιστόρημα. Η περιφρόνηση αυτή καταδικάζει τη *Σαλαμπό*, ανεκκλήτως.

Την ίδια έκκληξη δοκιμάζει κανείς εξετάζοντας μεμονωμένα κεφάλαια. Ας δούμε, για παράδειγμα, το τριακοστό όγδοο του Πρώτου Μέρους, όπου «η περίεργη ομιλία που έδωσε ο *Δον Κιχώτης* για τ' άρματα και για τα γράμματα». Είναι γνωστό πως ο *Δον Κιχώτης* (όπως κι ο *Κεβέδο*, σ' ένα ανάλογο, μεταγενέστερο σημείο στο *Καθενός μας η ώρα*) αποφάσισε να κλίνει τη ζυγαριά του υπέρ των όπλων.¹¹¹ Ο Θερβάντες ήταν παλιός στρατιωτικός: η ετυμολογία του είναι κατανοητή. Να πέφτει, όμως, στην ίδια παγίδα των νεφελωδών σοφισμάτων και ο *Δον Κιχώτης* του Πιερ Μενάρ, συγχρόνου του *La trahison des clercs*¹¹²

και του Μπέρτραντ Ράσσελ! Η Madame Μπασελιέ διέκρινε εδώ μια θαυμάσια και χαρακτηριστική περίπτωση υποταγής του συγγραφέα στην ψυχολογία του ήρωά του· άλλοι (χωρίς ίχνος οξυδέρκειας), μια *μεταγραφή* του *Δον Κιχώτη*· η βαρόνη Ντε Μπακούρ, την επιρροή του Νίτσε. Μετά απ' αυτή την τρίτη ερμηνεία (που θεωρώ ακαταμάχητη), δεν ξέρω αν μπορώ να τολμήσω να προτείνω μια τέταρτη, που ταιριάζει απόλυτα στη σχεδόν θεία ταπεινοφροσύνη του Πιερ Μενάρ: την ηττοπαθή ή ειρωνική συνήθειά του να εκφράζει ιδέες που ήταν το ακριβές αντίθετο των πεποιθήσεών του. (Ας θυμίσουμε άλλη μια φορά τον φιλιππικό του εναντίον του Πωλ Βαλερύ σ' εκείνο το εφήμερο υπερ-ρεαλιστικό φύλλο του Ζακ Ρεμπούλ.) Τα κείμενα του Θερβάντες και του Μενάρ είναι κατά λέξιν πανομοιότυπα, αλλά το δεύτερο είναι σχεδόν απείρως πλουσιότερο (πιο επαμφοτερίζον, θα πουν οι επικριτές του· ωστόσο, και ο επαμφοτερισμός είναι πλούτος).

Η σύγκριση του *Δον Κιχώτη* του Μενάρ μ' εκείνον του Θερβάντες είναι αποκαλυπτική. Ο δεύτερος, φέρ' ειπείν, γράφει (*Δον Κιχώτης*, Πρώτο Μέρος, ένατο Κεφάλαιο):

... η αλήθεια, που μητέρα της είναι η Ιστορία, η ανταγωνίστρια του Χρόνου, η παρακαταθήκη των πεπραγμένων, ο μάρτυς για το παρελθόν, το παράδειγμα και η συμβουλή για το παρόν, η προειδοποίηση για το μέλλον.

Γραμμένη τον 17ο αιώνα, γραμμένη απ' τον Θερβάντες, την «αστοιχείωτη μεγαλοφυΐα», η απαρίθμηση αυτή δε συνιστά παρά ένα ρητορικό εγκώμιο της Ιστορίας. Ο Μενάρ, απεναντίας, γράφει:

... η αλήθεια, που μητέρα της είναι η Ιστορία, η ανταγωνίστρια του Χρόνου, η παρακαταθήκη των πεπραγμέ-

νων, ο μάρτυς για το παρελθόν, το παράδειγμα και η συμβουλή για το παρόν, η προειδοποίηση για το μέλλον.

Η Ιστορία, μητέρα της αλήθειας! Η ιδέα είναι εκπληκτική. Ο Μενάρ, σύγχρονος του Ουίλλιαμ Τζέημς, δεν ορίζει την Ιστορία ως αναζήτηση της πραγματικότητας, αλλά ως καταγωγή της. Η ιστορική αλήθεια, κατά τον Μενάρ, δεν είναι αυτό που συνέβη· είναι αυτό που κρίνουμε ότι συνέβη. Οι τελευταίες λέξεις – *το παράδειγμα και η συμβουλή για το παρόν, η προειδοποίηση για το μέλλον*– είναι ασύστολα πραγματοκρατικές.

Εξίσου έντονη είναι και η διαφορά των δύο στιλ. Το αρχαϊζον στιλ του Μενάρ (πολύ φυσικό, αφού του είναι ξένο) πάσχει από μια ελαφριά επιτήδευση. Δε συμβαίνει το ίδιο με τον πρόδρομό του, που χειρίζεται με άνεση την καθομιλούμενη ισπανική της εποχής του.

Δεν υπάρχει πνευματική άσκηση που να μην είναι, εν εσχάτη αναλύσει, άχρηστη. Μια φιλοσοφική θεωρία είναι κατ' αρχάς μια αληθοφανής περιγραφή του σύμπαντος· με το πέρασμα του χρόνου, καταντά ένα μικρό κεφάλαιο (αν όχι μια παράγραφος ή ένα όνομα) στην Ιστορία της Φιλοσοφίας. Στη λογοτεχνία, αυτή η φθορά είναι ακόμα πιο κακόφημη. Ο *Δον Κιχώτης* –μου έλεγε ο Μενάρ– ήταν ένα κατεξοχήν ευχάριστο βιβλίο. Σήμερα, δεν είναι παρά μια αφορμή για πατριωτικές προπόσεις, για γραμματική γενοτυφία, για χυδαίες πολυτελείς εκδόσεις. Η δόξα είναι μια μορφή ακατανοησίας· ίσως η χειρότερη.

Ουδέν καινόν υπάρχει σ' αυτές τις νιχιλιστικές επαληθεύσεις· το πρωτοφανές είναι η αποφασιστικότητα που άντλησε απ' αυτές ο Πιερ Μενάρ. Αποφάσισε να προσπεράσει τη ματαιοδοξία που στεφανώνει όλους τους μόχθους των ανθρώπων· καταπατήστηκε μ' ένα εγχείρημα περίπλοκο και, εξαρχής, μάταιο. Αφιέρωσε τις τύψεις και τις αγρυπνίες του στο να επαναλαμβάνει

ένα βιβλίο προϋπάρχον, σε μια γλώσσα ξένη. Πολλαπλασίασε τα σχεδιάσματα· διόρθωνε με επιμονή κι έσκιζε χιλιάδες χειρόγραφες σελίδες.* Δεν άφησε ποτέ να τις δει κανένας και φρόντισε να μην αφήσει πίσω του ούτε μία. Μάταια προσπάθησα να τις ξανακολλήσω.

Τώρα που το σκέφτομαι, νομίζω πως δεν είναι αθέμιτο να δούμε τον «τελικό» *Δον Κιχώτη* ως ένα είδος παλίμψηστου, πάνω στο οποίο πρέπει κάποτε να διαφανούν τα (αχνά, αλλά όχι δυσανάγνωστα) ίχνη της «προτέρας» γραφής του φίλου μας. Δυστυχώς, όμως, μόνο ένας δεύτερος Πιερ Μενάρ, δουλεύοντας αντίστροφα απ' τον πρώτο, θα μπορούσε να ξεθάψει και ν' αναστήσει αυτές τις Τροίες...

«Το σκέπτεσθαι, το αναλύειν, το επινοείν» μου έγραψε επίσης «δεν είναι ανώμαλες δραστηριότητες· αποτελούν τη φυσική αναπνοή του νου. Το να δοξολογούμε την ευκαιριακή εκπλήρωση αυτής της λειτουργίας, το ν' αποθησαυρίζουμε αρχαίους και αλλότριους στοχασμούς, το να θυμόμαστε με αναξίοπιστα κατάπληξη ό,τι έχει σκεφτεί ο *doctor universalis*,¹¹³ αυτά ισοδυναμούν με ομολογία της ραθυμίας ή της βαρβαρότητάς μας. Κάθε άνθρωπος είναι ικανός για όλες τις ιδέες, και θαρρώ πως έτσι θα είναι στο μέλλον».

Ο Μενάρ (χωρίς να το θέλει, ίσως) εμπλούτισε, μέσω μιας νέας τεχνικής, τη στοιχειώδη και στερεότυπη τέχνη της ανάγνωσης. Αναφέρομαι στην τεχνική του εκούσιου αναχρονισμού και των εσφαλμένων αποδόσεων. Είναι μια τεχνική με άπειρες εφαρμογές, που μας καλεί να διατρέξουμε την *Οδύσεια* σαν να

* Θυμάμαι τα *καρέ* τετράδιά του, τις μαύρες διαγραφές του, τα περίεργα τυπογραφικά του σύμβολα και τα γραμματάκια του: σαν έντομα. Τα βράδια, του άρεσε να κάνει περιπάτους στα προάστια της Νιμ· συνήθως είχε μαζί του ένα τετράδιο κι άναβε μ' αυτό μια χαρωπή φωτίτσα.

ήταν μεταγενέστερη της *Αινειάδας*, και το βιβλίο *Le jardin du Centaure*¹¹⁴ της Madame Ανρί Μπασελιέ σαν να ήταν γραμμένο από τη Madame Ανρί Μπασελιέ. Επιπλέον, η τεχνική αυτή γεμίζει περιπέτειες ακόμα και τα πιο φιλήσυχα βιβλία. Αν αποδώσεις το *Imitatio Christi*¹¹⁵ στον Λουί-Φερντινάν Σελίν ή στον Τζέημς Τζόυς, δεν κάνεις μια ένεση φρεσκάδας στις χλωμές πνευματικές παραινέσεις του βιβλίου;

Νιμ, 1939